

deze politiek, begeleid door het handhaven van rust en orde als voorwaarde om de welvaart te verhogen, anders over: men wees vooral op de nauwe relatie tussen het Nederlandse bestuur en het Nederlandse bedrijfsleven. De associatiegedachte, het harmonieus samengaan van oost en west, werd door de Indonesiërs gezien als een poging tot europeanisatie en niet overtuigd van de hogere waarden van de westelijke beschaving of van het christendom zag men in die kring weinig heil in een samengaan op die voet. De staatsrechtelijke hervormingen – decentralisatie, de volksraad – werden door de Indonesiërs gewogen en te licht bevonden. Terwijl het Nederlandse onderwijsprogramma doorgezet werd ontwikkelde Taman Siswo een eigen schoolsysteem als uiting van Indonesische zelfexpressie.

Ook bepaalde Nederlandse kringen keerden zich tegen de ethische koers die zij te ver vonden gaan: hier ontmoeten we een man als Colijn, maar ook een minder bekende als het kamerlid Feber – de laatste verantwoordelijk voor het amendement op de Indische Staatsregeling dat de zogenaamde inlandse meerderheid in de Volksraad terugdraaide. Tegen het einde van de jaren-twintig bleek dat er door de ethische politiek, die te veel uit de slinger gegaan was voor toonaangevende Nederlandse kringen en die te weinig ver uitgeslagen was voor de Indonesische politieke beweging, inplaats van een harmonieuze samenleving een polarisatie was ontstaan die duidelijk langs raciale lijnen liep: Nederlanders tegen Indonesiërs. De meerderheid van de Nederlandse bevolking van Nederlands-Indië zag weinig in de nationale zaak van Nederlands-Indië en richtte zich op een Nederlands 'nationalisme' binnen de kolonie; de Indonesische politieke leider van die tijd was intussen Soekarno geworden, tegen wie de overheid, nota bene onder een ethische gouverneur-generaal, de geijkte maatregelen nam. Tevens was er een wijziging in de Nederlandse politiek: niet langer een ontwikkeling naar zelfbestuur, maar een rechtvaardiging van het Nederlandse gezag.

Dit is een goed, en verhelderend, boek over een periode waarin mogelijk de verbreking van de banden tussen Nederland en Indonesië anders had kunnen verlopen dan gebeurd is als de oude Adam van het kolonialisme zich minder krachtig had gemanifesteerd. Maar dat is een onhistorische constatering. Een schoolmeesterachtige tot slot, namelijk dat in de bijlagen sprake is van een tamelijk ongebruikelijke datering: 9/17/1936 voor 17 september 1936 is nog wel te traceren, maar bij de ambtsaanvaarding van Roosenboom (10/3/1899) weifelt men tussen 10 maart of 3 oktober. Het is trouwens Roosenboom, en ook Van der Wijck (in plaats van Van der Wijk). Verder niets dan goeds.

J. M. Pluvier

S. L. van der Wal, ed., *Besturen Overzee. Herinneringen van oud-ambtenaren bij het binnenlands bestuur in Nederlandsch-Indië* (Franeker: T. Wever, 1977, 331 blz., f 45,-, ISBN 90 6135 253 3).

Daniël van der Meulen, *Hoort gij de donder niet? Begin van het einde der Nederlandse gezagvoering in Indië. Een persoonlijke terugblik* (Franeker: T. Wever, 1977, 365 blz., f 35,-, ISBN 90 6135 254 1).

'De tijd dringt', schrijft Van der Wal in zijn inleiding tot *Besturen Overzee*. Het duurt niet lang meer, of de overlevenden van de laatste generatie van Indisch-mensen, hoe taai die ook blijkt te zijn, zal voorgoed het zwijgen zijn opgelegd. Van het bestuurscorps, dat in 1942 zo'n 700 man telde, is thans driekwart of meer weggefallen. Van de nog levenden ligt de gemiddelde leeftijd ergens tussen 70 en 80. Wat die generatie-van-toen nog aan mémoires, beschouwingen, pogingen tot oordeel heeft kunnen vastleggen en wat zij daaraan in deze late jaren alsnog

vermag toe te voegen, vormt eerlang een uniek historisch bezit. In een nogal willekeurige greep tracht Van der Wal daarvan enige indruk te geven. Belangrijker overigens dan dat is zijn initiatief om nog eens een aantal van dergelijke documentaire bijdragen in een bundel te verzamelen, betrekking hebbend op verschillende fasen, verschillende regio's, met verscheidenheid ook van bestuurssystemen van de archipel in de laatste periode van de Nederlandse gezagvoering in Indië. Die bijdragen zijn bovendien zonder uitzondering redelijk tot goed van kwaliteit, instructief, onderhoudend: sommige overwegend anecdotisch, andere meer analytisch, weer andere nadrukkelijk pogend de eigen persoonlijke ervaring in breder historisch verband te plaatsen en te interpreteren. Niet alle medewerkers aan de bundel zijn geboren schrijvers. Wel komen zij allen naar voren als typische BB-mensen, met duidelijke trekken, die hen verbonden, in weerwil van uiteenlopende persoonlijkheden, karakters, temperamenten en visies. Ik doel daarmee op die inslag van idealisme, die binnen het BB over het algemeen zo kenmerkend was en waarop ik aanstonds nog terugkom.

Maar ik wil eerst even afzonderlijk aandacht vestigen op het openingsartikel, dat Warmenhoven (met een aanvullinkje van Van der Wal voor de laatste jaren, na 1940) gewijd heeft aan de opleiding van Nederlandse bestuursambtenaren, sedert die in 1842 in de Koninklijke Akademie te Delft geïnstitueerd werd. Het stuk geeft ten eerste een duidelijk beeld van de toenemende aandacht en zorg, die aan de kwaliteit van deze opleiding in Nederland gegeven werd. Het geeft ten tweede goede aanzet en stimulans tot een ooit nog te schrijven geschiedenis van het BB. Aan een dergelijke geschiedenis komt naar mijn mening op de koloniaalhistorische verlanglijst hoge prioriteit toe. Het onderzoek naar herkomst en samenstelling van dit corps, Warmenhoven wijst daar en passant terecht ook op, zal van zo'n studie niet tot de eenvoudigste onderdelen behoren; wel tot de meest essentiële.

Het is jammer, dat materiaal van het type als in *Besturen Overzee* is verzameld, betrekkelijk schaars is, want het heeft grote waarde als historische bron – enerzijds als ego-documenten van de dragers der BB-traditie in de laatste halve eeuw van Nederlands-Indië, anderzijds als getuigenis van de visie binnen het corps op de actualiteit en op de toekomst voor het land, de kolonie waar men zijn leven aan wijdde. Des te welkomer is elke nieuwe bijdrage aan dit schaarse materiaal, zeker als dat zo doordacht is opgebouwd en gebundeld als in dit geval.

Ego-documenten: het element van roeping en idealisme, dat ik signaleerde, is hier indirect door allen, direct met name door Van Baal, door Van de Velde, door Hangelbroek treffend onder woorden gebracht. Men ging naar Indië 'om er deel te hebben aan de opbouw van het land, evenals dat thans het geval is bij de jongeren, die uitgezonden worden naar de zgn. ontwikkelingsgebieden'. Die vergelijking komt op vele bladzijden van de bundel voor.

De jonge mensen van mijn generatie waren net zo overtuigd van hun roeping als brengers van ontwikkeling en vooruitgang als de antikoloniale junior expert, die vandaag de dag door een willekeurige organisatie voor internationale technische hulp wordt uitgezonden.

De overeenkomsten tussen de inspiratie van de moderne ontwikkelingsgedachte en die van de vroegere bestuursfilosofie binnen het BB, in weerwil van alle verschillen, lijken inderdaad in menig opzicht onmiskenbaar en overtuigend. Zij zijn dat in elk geval in de rekenschap van de generatie, die in *Besturen Overzee* terugblijkt. Zij zijn dat in mijn ogen ook in alle objectiviteit, zoals ook de problemen waarvoor beiden zijn komen te staan, nog altijd veel met elkaar gemeen hebben – maar dat is een ander onderwerp.

Visie: natuurlijk waren aan dit idealisme, niet anders dan aan dat van het moderne ontwikkelingswerk, doelvoorstellingen verbonden met een finale inslag. Huizinga's woorden 'waartoe? waarheen?' kregen in het bestuursbeleid in deze eeuw een steeds overheersender

plaats, niet onder invloed van Huizinga, niet zonder die van Van Vollenhoven. Er valt, in elk geval aan de hand van *Besturen Overzee*, op dit punt geen verschil te zien tussen 'Leiden' en 'Utrecht'. De respons intussen van de autochthone bevolking stemde met die doelvoorstellingen van het koniaal beleid zeker niet steeds treffend overeen. Sprekende voorbeelden daarvan komen in de diverse bijdragen van de bundel herhaaldelijk voor. Ik noem in dit verband de stukken van Kwantes, van Visser, van Koerts, van Van de Velde, die betrekking hebben op heel uiteenlopende gevallen en gebieden. De ingewikkelde mengeling van westerse en oosterse elementen in het bestuursstelsel kon ook nauwelijks zijn afgestemd op zoiets als wilsovereenstemming of overeenstemming van perspectief. Toch geven ook de getuigenissen van de schrijvers in deze bundel, en het ontbreekt hun bepaald niet aan zelfkritiek, de duidelijke indruk van verhoudingen tussen bestuursambtenaren en bevolking, die hoe gevarieerd ook, bestuurlijk en menselijk over het algemeen redelijk tot goed of zelfs zeer goed waren. Dat het bestuur niettemin op velerlei wijzen faalde in het kanaliseren van de stroom van veranderingen, die het zelf in Indië had op gang gebracht: niemand, die het ontkent. Ook ontkent niemand, dat men er in de jaren tot zelfs kort voor de oorlog geen erg in had, dat volstrekte dekolonisatie zo nabij was. De tekenen, die er wel waren, zijn achteraf gemakkelijker herkend dan toen, zoals Van Baal terecht zegt. Het koloniaal bestuur hield vast aan zijn ontvoogdingsgedachte maar langs lijnen van nog ver reikende geleidelijkheid. Geen apocalyptisch einde van de bestaande orde werd daarin voorzien, zelfs niet toen de Japanners hun aanval op Indonesië begonnen. Stromen van loyaliteit en sympathie vanuit de bevolking in mei 1940, afhankelijkheidsbetogingen door allerlei groepen werkten dat ook niet in de hand.

Koerts verbindt aan zijn beschouwing hierover een rechtstreeks verwijt van ongenueanceerd denken aan het adres van Daniël van der Meulen, wiens boek *Ik stond erbij. Het einde van ons koloniale Rijk* (1965) indertijd nogal wat repercussie heeft gewekt. Ik herinner mij ook zelf gestruikelend te zijn over de wat pretentieuze titel, en de wat gelijkhebbende approach: Van der Meulen had het allemaal al vijftig jaar geleden voorzien, tezamen met een klein gezelschap van andere verlichte geesten, en het dan ook altijd bij het enige rechte eind gehad. Zo'n toon irriteert. Maar het betoog maakte wel indruk en dat doet de uitgebreidere versie ervan, die thans (onder de overigens al niet veel gelukkiger titel, die boven deze bespreking staat) verschenen is, zeer zeker ook. Het is het getuigenis, opnieuw, van een persoonlijkheid van onmiskenbare allure, het bevat veel feitelijke informatie uit directe ervaring en waarneming op gevarieerde posten (ofschoon daarom toch nog niet noodzakelijk juist). Het biedt vooral ook visie. Ongenuanceerd? Ik zou op die kwalificatie niet komen, maar wel liggen Van der Meulen's nuances goeddeels in een denkwereld, die heel ver van de mijne afstaat en waarmee ik weinig kan beginnen. Ik denk, dat ook Koerts zoiets bedoelt.

Eén voorbeeld, waarbij ik letterlijk moet citeren. Samenwerking met Van Mook in diverse functies, zoals met name aan de leiding van het departement van onderwijs en eredienst, bood Van der Meulen ruime gelegenheid de Lt. G. G. te leren kennen als een krachtige, moedige, onvermoeibare figuur. Toch verschilden beider visies ernstig, ja principieel.

Dat Van Mook zijn diepste drijfveren, die sterker bleken te zijn dan zijn heldere intellect, zelf niet kende, begon ik pas later in te zien Van Mook dacht in feiten en cijfers, hij werkte met tastbare realiteiten, hij was meer technicus dan filosoof. Hij was niet een dogmatisch atheïst, het onzienlijke lag eenvoudig buiten het gebied van zijn waardering. Van huis uit had hij deze levenshouding meegekregen Daarom begreep hij de Oosterling niet en de Oosterling begreep hem niet, voelde zich niet op zijn gemak tegenover zo'n man, die de grote, beslissende factor in het persoonlijke en het wereldgebeuren buiten beschouwing liet.